

Monumenten in gevaar door slechte restauraties en onvoldoende onderhoud

Een waarheid als een koe: wil je iets aan monumentenzorg doen dan moet je inzicht in het monumentenbestand hebben. Nu weet de Rijksdienst voor de Monumentenzorg erg veel, maar zij schiet hier toch op tal van punten tekort, vindt de Algemene Rekenkamer. Dit adviesorgaan van de overheid liep tweeënhalf jaar geleden een flink aantal dossiers van Monumentenzorg na om de dienst door te lichten. De financiële verantwoording maakte een verzorgde indruk. Maar voor de rest viel er heel wat aan te merken. Systematische verslaglegging bijvoorbeeld is niet de Rijksdienst's sterkste zijde, vindt de Rekenkamer. 'Informatie kan zich overal bevinden, van de onderste la van de hoofddirecteur tot een registratiesysteem bij ambtenaar A.' Een samenvatting van het Rekenkamer-rapport, dat in februari 1986 openbaar werd. Hier en daar een toelichting of een commentaar van de minister, Rekenkamer-onderzoeker *M.J. Winters*, en Monumentenwacht-begeleider *K. Boeder*.

Het *Monumentenregister* telde eind 1984 43.029 monumenten. Wat maakt een gebouw tot beschermd monument? Hoe komt het op deze lijst terecht?, vroeg de Rekenkamer zich af. Plaatsing op de monumentenlijst wordt gerechtvaardigd in de *redengevende omschrijving*. Maar dat is vaak slordig gedaan. Vooral in de jaren zestig was het haastwerk, toen sloop en kaalslag hand in hand gingen met stadsvernieuwing. In elk geval kon de Rekenkamer geen duidelijke en objectieve criteria voor plaatsing op de

lijst ontdekken. Ze vraagt zich bij wijze van voorbeeld af '...of alle 120 aan het eind van de jaren zeventig in het register opgenomen neogotische kerken uit de periode 1890-1920 van dusdanig historisch belang zijn en/of zeldzaamheidswaarde hebben, dat bescherming op rijksnivo van alle 120 gewenst is. Te meer, daar vele, naar is vernomen, slecht gebouwd zijn.'

Een slechte 'redengevende omschrijving' kan voor een monument een kwestie van leven en dood worden. Als namelijk de bescherming van een monument in gevaar komt kan bij de rechtbank de redengevende omschrijving de doorslag geven. De heer *M.J. Winters*, accountant bij de Rekenkamer en één van de twee coördinatoren van het onderzoek, zegt: 'Als in het monumentenregister - een fiktief voorbeeld - alleen vermeld wordt 'het pand is monumentaal', kan dat voor de rechter een reden zijn een belanghebbende, die de bescherming op wil heffen, in het gelijk te stellen.'

Dat het Monumentenregister tekort schiet, was bij de RDMZ overigens al bekend. Uit een onderzoek, dat Monumentenzorg zelf bij een steekproef van 198 monumenten liet verrichten, bleek dat slechts één monument korrekt in het register was opgenomen. In 15 gevallen waren de fouten zo ernstig, dat de bescherming in gevaar was. Een ander onderzoek werd verricht door de Provinciale Planologische Dienst van Noord-Holland. De dienst onderzocht 4500 in het register opgenomen monumenten buiten Amsterdam. Hiervan bleek vijf procent inmid-

dels gesloopt, verbrand of door nieuwbouw vervangen! De Rekenkamer konkludeert, dat er objectieve criteria moeten komen, die uitmaken welke monumenten moeten worden beschermd. Maar dat is onmogelijk, vindt de minister van WVC. Hetgeen weer door de Rekenkamer bestreden wordt.

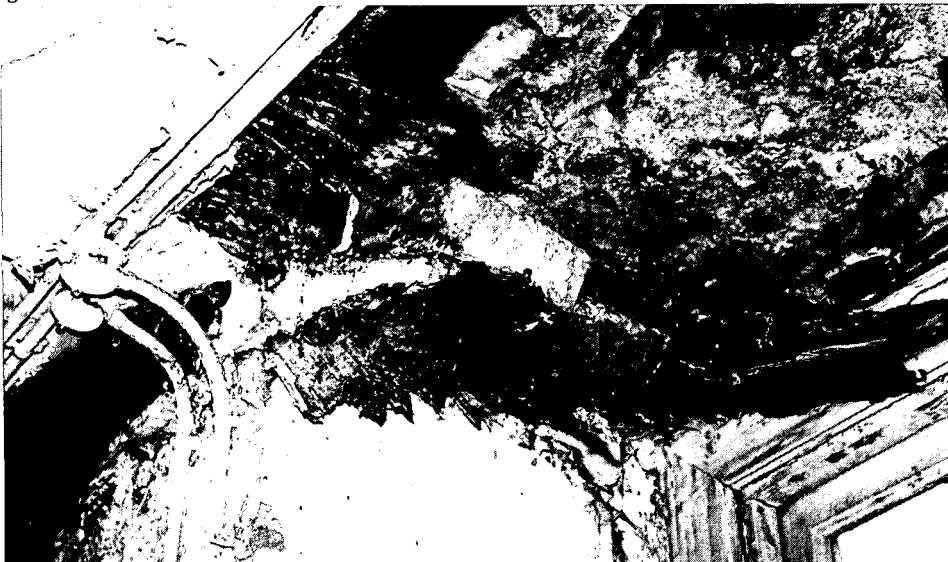
KWALITEITSKAART

Er is, vindt de Rekenkamer, met het Monumentenregister nog iets anders mis. De heer *Winters*: 'Je zou verwachten, dat het per monument gegevens zou bevatten over zeldzaamheidswaarde, kunsthistorische waarde, authenticiteit, staat van onderhoud en verval en dergelijke. In het algemeen ontbreekt die informatie gewoon. Weten we eigenlijk wel over welke monumenten we het hebben, als we het Register doornemen? Wat zijn belangrijke, wat zijn minder belangrijke monumenten? Die informatie is vrij beperkt. En die moet er toch zijn wil je allerlei beleidsbeslissingen verantwoord kunnen nemen.'

De Rekenkamer pleit, met andere woorden, voor een *kwaliteitskaart* per monument. 'Onpraktisch, zo niet uitvoerbaar,' vindt de minister, die overigens wel erkent, dat de informatie, die bij de RDMZ opgeslagen ligt, vaak zo onbereikbaar is. Het was de Rekenkamer namelijk opgevallen, dat Monumentenzorg best wel erg veel weet over het monumentenbestand, ondanks het gebrekkige Register. Maar: hoe kom je bij de informatie die je nodig hebt? *Winters*: 'Er is ontzettend veel bekend bij de RDMZ. Maar de informatie ligt verspreid over het hele gebouw, zonder dat er relaties tussen administraties en registraties zijn gelegd. Dat erkende de minister ook als een van de grote problemen: de ontoegankelijkheid van de informatie. Eerst moet je je afvragen: zou het er zijn? En dan kan het zich overal bevinden: van de onderste la van de hoofddirecteur tot een registratiesysteem bij ambtenaar A. Over een *stuk* van het monumentenbestand, bijvoorbeeld molens, heeft iemand soms hele aardige gegevens verzameld, maar het totale plaatje ontbreekt.'

Kun je de gesignaleerde problemen verhelpen met *automatisering*? Daarmee heeft de RDMZ namelijk een aanvang gemaakt. De Rekenkamer meent, dat 'de automatisering van onbetrouwbare en niet gestandaardiseerde basisgegevens averechts zal werken.' Als je niet op de computergegevens

Houten latei in het Duitse Huis in Utrecht. Teken van de slechte staat van onderhoud, waarin het gebouw verkeert.

kunt af gaan, doe je misschien liever een beroep op een handadministratie, die meer informatie bevat. Daardoor ga je de computer mijden als je nieuwe informatie moet invoeren, enzovoort. De minister heeft een andere mening. Hij vindt, dat een geautomatiseerd bestand sneller, goedkoper en efficiënter gezuiverd kan worden.

Volgens de Nota Monumentenzorg komt er overigens een herinventarisatie van de beschermde monumenten. Winters: 'De minister gaat herinventariseren, maar gaan we daarbij nu wel of niet duidelijke criteria opstellen?'

WIE KRIJGT EEN RESTAURATIESUBSIDIE?

Talrijke monumenten staan op de wachtlijst van Monumentenzorg voor een *restauratiesubsidie*. Niet iedereen wordt op zijn wensen bediend, vele monumenten moeten nog lang wachten voor ze aan de beurt komen. Waarom het ene monument wel en het andere niet? Er worden keuzen gemaakt, dat is duidelijk. Maar dat gebeurt op de verkeerde manier en op onjuiste gronden, vindt de Rekenkamer: 'Uit gevoerde gesprekken en uit bestudeerde dossiers bleek dat de volgende criteria veelal worden gehanteerd: de bereidheid en financiële mogelijkheid van de eigenaar om een bijdrage in de restauratiekosten te leveren of deze vóór te financieren; de ruimte op de begroting van het ministerie van W.V.C.; alsook de vasthoudendheid waarmee het verzoek wordt bepleit. Andere criteria zoals de zeldzaamheidswaarde, de staat van verval, maar ook de kunsthistorische waarde en de authenticiteit, speelden weliswaar een rol bij de besluitvorming, maar werden veelal overheerst door de eerstgenoemde criteria.'

Het probleem is hier opnieuw: als je een goed beargumenteerde keuze wil maken moet je eerst een goed inzicht in het monumentenbestand hebben! En hierin schiet het Monumentenregister te kort, een *kwaliteitskaart* over zeldzaamheidswaarde, kunsthistorische waarde, staat van onderhoud enz. ontbreekt. De minister van W.V.C. ontkent overigens, dat bij 'de grote monumenten' bouwkundige urgentie, kunsthistorische waarde enz. geen hoofdrol spelen, zij het, dat de beleidskeuzen van Monumentenzorg niet in elk dossier zijn terug te vinden. Wat wel zou moeten gebeuren, meent de Rekenkamer.

Een belangrijke taak van de RDMZ is het begeleiden van restauraties. Dit toezicht wordt bij grote restauraties inderdaad veelal uitgeoefend (in grote steden vaak door gemeenteamttenaren), maar het zwakke punt zit hem opnieuw in de verslaglegging. Er zijn geen voorschriften voor het volgen en vastleggen van de restauraties. Er is dan ook geen sprake van een systematische verslaglegging. Eigenlijk – vindt de Rekenkamer – moet van alle gevoerde gesprekken over een restauratie een verslag in het desbetreffende dossier komen. Een suggestie, waar moeilijk een speld tussen te krijgen is, de minister vindt dat ook.

Het Bolwerk te Zutphen vóór de restauratie.

ONZORGVULDIGE RESTAURATIES

Het meest aansprekende deel van het Rekenkamer-rapport gaat over de restauraties zelf. De onderzoekers bekeken de dossiers van 180 monumenten, evenwichtig verdeeld over het land. Ze gingen niet zelf op onderzoek uit. Zijn trouwens ook niet deskundig op het gebied van monumentenzorg, maar weten wel 'alles' over financiële huishouding en organisatie. Incidenteel gebruikten zij de kennis van de *Stichting Monumentenwacht* in Gelderland, de organisatie die inspecties uitvoert (in tegenstelling tot Monumentenzorg) en onderhoudswerkzaamheden verricht.

Na een restauratie wordt menige zucht van verlichting geslaakt. Eindelijk is het zover. Het monument kan weer lange tijd mee. Maar dat, konkludeerde de Rekenkamer, kan heel erg tegenvallen. De restauraties van de onderzochte monumenten hadden sinds 1955 plaatsgevonden. De onderzoekers schrijven 'dat de effecten van de restauraties, met name bij kerken, in een aantal gevallen min of meer teniet gedaan waren.'

Dat geldt voor liefst 21 monumenten, gerestaureerd in de periode 1955-1965. (totale aantal: 80 monumenten) Maar ook na 1965 gerestaureerde monumenten vertoonden soms al weer ernstige gebreken.

Hoe kon dit gebeuren? Op de eerste plaats wordt er vaak – nog steeds volgens de dossiers van de RDMZ zelf – *slecht* ('onzorgvuldig') gerestaureerd. Het Rekenkamer-rapport noemt een hele waslijst van fouten. In het NOS-journaal verschenen kerken te *Harderwijk* en *Steenderen*. Uitstekend gerestaureerd, alleen er werden geen goten aangebracht, waardoor het vocht vrij spel had in metsel- en pleisterwerk.

Volgens de heer *K. Boeder*, technisch begeleider van Monumentenwacht Gelderland, treft kerkvoogdij noch aannemer in deze gevallen enige blaam: 'Tot 1980 was het rijk zeer terughoudend in het aanbrengen van goten. In Harderwijk zaten oorspronkelijk 19e-eeuwse bakgoten. Die moesten er zelfs zonder meer af en de gevolgen zijn er dan ook naar. De kerkvoogdij zit nu met het probleem, dat ze om de kerk een steiger moet laten zetten om de complete dakvoet

te herzien en het muurwerk op te knappen. Ook het pleisterwerk aan de binnenkant begint allerlei vochtplekken te vertonen. Het is een kerk, die in de jaren 70 werd geres- taureerd.'

SLECHT ONDERHOUD

Dat een gebouw niet lang na het voltooiën van een restauratie, alweer sterk vervalt, kan nog een andere oorzaak hebben. Restaureren is prachtig, maar maakt regelmatig onderhoud bepaald niet overbodig. Je kunt natuurlijk een monument bewust laten verkommeren en op een kritiek moment tot restaureren overgaan. De vraag is – en moet door onderzoek beantwoord worden, vindt de Rekenkamer – wat goedkoper is: regelmatig onderhoud plegen of af en toe tot een restauratie besluiten.

Voor de heer K. Boeder van Monumentenwacht is dat geen vraag meer. Regelmatig onderhoud goedkoper? 'Absoluut!' zegt hij. 'Ik ben er zelfs van overtuigd, dat het onderhoud van een oud gebouw of een kerk in vele gevallen per kubieke meter niet veel duurder is dan van menige nieuwbouw! Wij zijn nu bezig met een neo-gotische kerk, die er kwa casco verder uitstekend uitziet, alleen men heeft verzuimd op tijd de zinken goten te vervangen. De hele dakvoet is nu verrot, dus moeten de spanten vervangen worden, de muurkroon is helemaal uitgespoeld, er moeten steigers langs. Nou, het hele grapje gaat waarschijnlijk anderhalve ton kosten. Dat staat in geen verhouding tot bijvoorbeeld het leggen van een zinken goot, wat misschien 20.000 gulden gekost had. Heel veel restauraties zijn gewoon het gevolg van achterstallig onderhoud. Ik ben er heilig van overtuigd, dat onderhoud van een gebouw altijd veel minder kost dan een restauratie. De restauratie van de dorpskerk in Brunt heeft 2½ miljoen gekost. Daarvan kun je die kerk 100 jaar lang bijhouden! Het is gewoon triest,' besluit Boeder, 'dat het

rijk wel wat meer aan het onderhoud gaat doen, maar dat het aksent nog helemaal op restauraties blijft liggen.'

Boeder doelt op de plannen van het ministerie meer subsidie voor onderhoud beschikbaar te gaan stellen. Het bedrag zal oplopen van 4,9 miljoen thans tot 13 miljoen in 1994. De 4,9 miljoen wordt door de minister 'meer symbolisch dan effectief' genoemd.

Is 13 miljoen wel effectief? M.J. Winters van de Rekenkamer houdt zich op de vlakte. 'Er is op centraal niveau nauwelijks zicht op de onderhoudstoestand van ons monumentenpark,' zegt hij. 'En dat zal eerst moeten veranderen.'

In zijn commentaar geeft de minister van WVC toe, dat het onderhoud van monumenten een ernstig probleem vormt. Dat de bestaande regelingen onvoldoende werken. Dat meer nadruk gelegd moet worden op onderhoud en minder op restauratie, onderzoek hieromtrent lijkt hem zelfs overbodig. In de praktijk – noot van de schrijver van dit artikel – gaat het bij de discussie onderhoud of restauratie niet alleen om de vraag wat goedkoper is. Er is ook nog zoiets als ergernis of verdriet als een monument verkomt, omdat het niet wordt onderhouden. De sloper ontdekt een nieuw slachtoffer, restauratie is vaak onzeker, dat is een kwestie van heel lang wachten en veel geld bijeenprokkelen.

SUGGESTIES

Om het onderhoud van monumenten te bevorderen doet de Rekenkamer enkele suggesties. Behalve subsidies toekennen, er op toezien, dat eigenaren van monumenten na een restauratie hun onderhoudsplicht nakomen en verbetering van het rendement van het monument, pleit het adviesorgaan ook voor *regelmatige inspectie* van monumenten. Eigenaren krijgen daardoor inzicht in de onderhoudstoestand van hun monument.

Kleine reparaties kunnen alvast worden verricht. Kortom, de Rekenkamer pleit voor een taak, die al op beperkte schaal door de *Stichting Monumentenwacht* wordt verricht. Monumentenwacht is een particuliere instelling, waarvan de eigenaar van een monument lid kan worden. Eind 1982, schrijft het rapport van de Rekenkamer, bevonden zich 3.635 monumenten in haar bestand. Niet veel bij vergelijking met de 43.029 monumenten van het Register ('84), maar de stichting bestaat pas 13 jaar en is snel groeiende.

Toch heeft de Rekenkamer gelijk, als zij schrijft, dat de inspectierapporten van Monumentenwacht maar een zeer beperkt inzicht in de onderhoudstoestand van ons monumentenbestand geven. De minister maakt zich op flauwe wijze van het probleem af. 'De rijksoverheid moet enige voorzichtigheid betrachten bij het verplicht voorschrijven van een lidmaatschap van een particuliere stichting om monopolisering te voorkomen,' schrijft hij.

Bij inspecties geeft Monumentenwacht uiteraard een onderhoudsadvies. Welnu, na gemiddeld drie jaar was dat advies slechts in de helft van de gevallen door de eigenaren van monumenten opgevolgd. Nogal streng konkludeert de Rekenkamer, 'dat inspecties maar beperkt bijdragen tot het tijdig verrichten van onderhoud.'

Omdat de Rekenkamer vooral naar de situatie in Gelderland had gekeken, voelt de heer Boeder zich aangesproken. 'De Gelderse Monumentenwacht bestond ten tijde van het onderzoek nog maar 3 jaar,' zegt hij. Op dit moment zijn de inspecties veel effectiever, liggen de percentages veel hoger en, mocht de eigenaar van een monument de zaak op zijn beloop laten, dan is dat vaak te verklaren doordat hij op een restauratie wacht. Aldus Boeder.

Bert Franssen

Konkrete oplossing behoud Wijnhavenpanden

De Stichting Trompfonds en Stadsherstel Historisch Rotterdam hebben het Gemeentebestuur van Rotterdam en de Minister van WVC een concrete oplossing aangereikt voor het behoud van drie 18de eeuwse koopmanshuizen aan de Wijnhaven in Rotterdam. Dit blijkt uit een rapport dat is aangeboden aan B & W van Rotterdam en de bewindsman van WVC. Het is opgesteld in opdracht van het Trompfonds door een extern deskundige, *Prof. Ir A. F. van Weele*, buitengewoon hoogleraar in de Funderingstechniek aan de T.H. Delft, met medewerking van het Ingenieursbureau Hageman in

Rijswijk. De voorgestelde oplossing is bovendien een handreiking voor het bouwen over de Willemsspoortunnel heen op basis van welk stedenbouwkundig plan dan ook.

Eerder dit jaar hebben het Trompfonds en Stadsherstel, met steun van andere organisaties zoals het Historisch Genootschap Rotterdam, het Departement Rotterdam van de Lighthouse Club en de *Bond Heem- schut*, bij het Gemeentebestuur en het ministerie van WVC sterk gepleit voor het behoud van deze zeer waardevolle gebouwen naast het Witte Huis, die op de rijksmonumentenlijst staan.

Het zijn koopmanshuizen van het zogenaamde Rotterdamse type (buitendijks en op de kade gebouwd), waarvan er na het bombardement van mei 1940 en de wederopbouw geen andere meer in Rotterdam bewaard zijn gebleven. Daarin woonden en werkten de kooplieden, hadden zij op de begane grond opslagruimte en de zeeschepen konden met hun lading 'voor de deur' aanleggen.

Op 17 april 1986 heeft de Rotterdamse gemeenteraad – in afwijking van het aanvankelijke voorstel van B & W – niet besloten tot sloop, maar met een overgrote meerderheid uitgeproken dat het College van B & W in overleg met het Ministerie van WVC de mogelijkheden tot behoud van de panden, op basis van bij dat ministerie levende wensen, nader diende te onderzoeken en daarbij de resultaten van een onderzoek op initiatief van particuliere organisaties door externe deskundigen moest betrekken. De Gemeente heeft hier haar medewerking aan verleend door de nodige gegevens te verstrekken. De resultaten van dit onderzoek dienden begin juni op tafel te liggen.

Prof. Van Weele heeft een ingenieuze constructie bedacht om de drie monumenten op te vangen terwijl daaronder de spoortunnel wordt aangelegd.

Het Trompfonds en Stadsherstel Historisch Rotterdam zullen op basis van dit rapport hun actie tot behoud van de historische koopmanshuizen met kracht voortzetten.